

IRAK TÜRKÜ BİR ELEŞTİRMEN VE DENEMECİ: ABDULHAKİM MUSTAFA REJİOĞLU (1910-1975)

Ashkn Tanlab Jamal ALWINDAWI KİRAZLI*

Altay BAYATLI**

ÖZ: Abdulkakim Mustafa REJİOĞLU (1910-1975), Irak Türkmen Edebiyatının sağlam temeller üzerine oturtulmaya başlandığı 1960'lı yıllarda Irak Türklerinin önemli bir sesi olmuştur. Eleştiri ve deneme türünde, birçoğunu o bölgenin önemli bir mecmuası olan Kardeşlik Dergisi bünyesinde yayımladığı yazıları ile toplumsal faydayı ve çıkarı daima kişisel çıkarın önünde tutmuştur. Bu bağlamda Irak coğrafyasında Atatürk'ü de örnek alarak, Türklerin haklarını ve kültürlerini koruması adına birçok hizmetleri olmuştur. İşlediği konularda hep toplumsal meseleleri ele alan Rejioğlu, ömrünü Irak'ta bulunan Türklerin eğitimine ve kalkınmasına adayın önemli bir düşünür ve şahsiyet olarak öne çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdulkakim Rejioğlu, Reji, Türk, Türkmen, Atatürk, Nazım Hikmet, Sinan Said, İttihat ve Terakki, Irak.

AN IRAQI TURK, WHO IS CRITIC AND ESSAYIST ABDULHAKİM MUSTAFA REJIOĞLU (1910-1975)

ABSTRACT: Abdulkakim Mustafa REJİOĞLU (1910-1975), he became an essential voice of Iraqi Turks in the 1960s, while Iraqi Turcoman literature was erecting on a rigid plinth. With his works, in the form of

* Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, askintanalp@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3454-3153.

** Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, altaybayatli@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8789-1832.

Geliş Tarihi-Received Date: 10.03.2020
Kabul Tarihi-Accepted Date: 06.04.2020

criticism and essays, many of them were released in *Kardaşlık*, an influential intellectual journal of the region, he has always regarded the benefit and interest of his community prior to his individual convenience. In this context, he has had many services in the Iraq region for defending the rights of and for nourishing the cultures of Turks by taking Atatürk as a perfect role model. Rejioğlu, who always dealt with social concerns in his subjects, has come to the fore as a critical *raisonneur*, and a public figure struggled for the education and development of Turks of Iraq.

Keywords: Abdulhakim Rejioglu, Reji, Turk, Turkmen, Ataturk, Nazim Hikmet, Sinan Said, Ittihat and Terakki, Iraq.

GİRİŞ

Abdulhakim Mustafa Rejioğlu, 1910 yılında Türkiye’den koparılan ve Irak sınırları içerisinde kalan Kerkük’e bağlı eski adı Salahiye¹ olan Kifri’nin (resim 1) İsmail Bey Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. Babası bölgenin hatırı sayılır kişilerinden olan Mustafa REJİ, annesi ise kendisine gelen hasta kadın ve çocuklara hazırladığı şifalı ilaçlar sayesinde ilçenin doktoru gibi görülen, bunun yanı sıra ebelik de yapan Feride Dede’dir. Rejioğlu, annesinin sağlık konusundaki bilgisine öyle güvenirdi ki, Kifri’den ayrılıp Kerkük’e yerleştiklerinde dahi, çocuklarını hastalandıkları zaman hastaneye değil, Kifri’ye annesinin yanına götürmüştür.²

Rejioğlu, ilköğrenimine doğduğu yer olan Kifri’de başlamış, daha sonra Kerkük’te devam etmiş ve 1925 yılında ilköğrenimini burada tamamlamıştır. Daha sonra Bağdat Öğretmen Okulu’na (Dar-ül Muallimin) gitmiştir. Öğretmenlik görevine doğduğu yer olan Kifri’ye dönerek başlamış, bir süre Hanekin’de görev yaptıktan sonra tekrar Kifri’ye tayin edilmiştir. 1934 yılında evlenmiş, iki erkek ve altı kız çocuğu sahibi olmuştur.³

¹ Osmanlı Devleti Asyası-Doğu, Yakındoğu Güneybatı Asya'ya ait paftalar, Kifri-Salahiye, 8 Ekim 1915, BOA, HRT. h-00445-00007.

² Yaşar Rejioğlu ile kişisel iletişim, 21.09.2019, 11:00.

³ Hidayet Kemal Bayatlı, *Abdulhakim Rejioğlu’ndan Seçmeler*, (Bağdat: 1986): 1.

IRAK TÜRKÜ BİR ELEŞTİRMEN VE DENEMECİ:
ABDULHAKİM MUSTAFA REJİOĞLU (1910-1975)

AN IRAQI TURK, WHO IS CRITIC AND ESSAYIST ABDULHAKIM
MUSTAFA REJIOGLU (1910-1975)

Resim 1 - Kifri'den Bir Görünüm (2016)⁴

1. ABDULHAKİM MUSTAFA REJİOĞLU (1910-1975)

Abdulkhakim Rejioğlu, yaşamını sürdürdüğü Irak'ta 1939-1941 yılları arasında dönemin gerici ve baskıcı yönetimi tarafından önce Rifai kasabasına, daha sonra Divaniye şehrine sürgün edilmiştir.⁵ Bu olay şu şekilde gerçekleşmiştir:

Abdulkhakim Mustafa Rejioğlu, hayatının her döneminde Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'e hayranlık duymuş ve her daim yolundan gitmeye çalışmıştır. 1938'de Atatürk'ün vefat ettiği dönemde Rejioğlu, Kifri'de okul müdürlüğü yapmaktadır. 10 Kasım günü Atatürk'ün ölümüne derinden bir üzüntü duymuş ve biri devlet memuru (Halid), diğeri savcı yardımcılığı yapan (Celal) iki kardeşi ile birlikte okulda, kahvehanelerde ve bazı mekânlarda yas ilan etmişlerdir. Okulda bayrakları yarıya indirme, kahvehaneleri kapatma gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Dönem hükümeti, bu durumdan haberdar olunca Rejioğlu'nu tutuklamış ve hakkında idam kararı vermiştir. Bu durum üzerine Rejioğlu'nun babası Mustafa Reji, Bağdat'a gitmiş ve tanıdığı çevrelerden yardım isteyerek bu kararın uygulanmasını

⁴ Altay Bayatlı, Eylül 2016 Irak ziyaretinden çekilen panoramik Kifri fotoğrafı.

⁵ Suphi SAATÇI, "Abdulkhakim Mustafa Rejioğlu", *Altunköprü Edebiyat Kültür Sanat Folklor Dergisi*, S. 11 (Mayıs 2004): 8-9, (Saatçi bu makaleyi Osman Oğuz mahlası ile yazmıştır); [http://docs.neu.edu.tr/library/nadir_eserler_el_yazmaları/IRAKdosyas%C4%B1/Irak%20\(Kerk%C3%BCK\)%20T%C3%BCrk%20Edebiyat%C4%B1%20\(6.Cilt\)suphi_saatci/Irak%20\(Kerk%C3%BCK\)%20Yaz%C4%B1%20T%C3%BCrk%20Edebiyat%C4%B1/Abdulkhakimmustafa_rejioğlu.pdf](http://docs.neu.edu.tr/library/nadir_eserler_el_yazmaları/IRAKdosyas%C4%B1/Irak%20(Kerk%C3%BCK)%20T%C3%BCrk%20Edebiyat%C4%B1%20(6.Cilt)suphi_saatci/Irak%20(Kerk%C3%BCK)%20Yaz%C4%B1%20T%C3%BCrk%20Edebiyat%C4%B1/Abdulkhakimmustafa_rejioğlu.pdf), erişim 20 Şubat 2020.

engellemek için elinden geleni yapmıştır. Nitekim başarılı olmuş ve idam hükmü, sürgün kararına çevrilmiştir.⁶

Rejioğlu, Rifai ve Divaniye bölgelerinde zorunlu olarak görev yaptıktan sonra affedilip Erbil şehrine atanmıştır. Bu da yine babası Mustafa REJİ'nin çevresinden istediği yardım sayesinde olmuştur. Ardından Rejioğlu, 1942 yılında Kerkük'e dönmüş ve Kerkük Kale'sinde bulunan okulda öğretmenlik yapmaya devam etmiştir. Bu görevi 1966 yılına kadar sürdürmüş ardından emekliye ayrılmıştır. O dönemde Afak ve Beşir adlarında Kerkük'te çıkan yerli gazetelerde eski Türkçe ile yazılar yayınlamıştır.⁷

Irak Türkleri, Irak topraklarında her daim büyük bir baskı ve mahrumiyet altında var olma mücadelesi vermiştir. Her dönem çeşitli etnik gruplar veya yönetimler tarafından kısıtlamalara, zorlamalara, yer yer katliamlara uğramış, millî kimlikleri yok edilmeye çalışılmıştır (resim 2).

Resim 2 - Kerkük Katliamı ile İlgili Fotoğraflar⁸

14-17 Temmuz 1959 yılında üç gün üç gece süren ve dönem yönetiminin göz yumduğu katliam, bunların en korkunçlarından biridir. Bu faciada çok sayıda Türk'ün, özellikle her meslekten milletine büyük hizmetlerde bulunan Türk aydınlarının evleri

⁶ Dr. Nilüfer (Rejioğlu) Bayatlı (kızı) ile kişisel iletişim, 29.05.2019, 11:20.

⁷ Yaşar Rejioğlu (oğlu) ile kişisel iletişim, 21.09.2019, 11:00.

⁸ Prof. Dr. Hidayet Kemal Bayatlı, *14-17 Temmuz Kerkük Katliamına dair kişisel albümünden*.

IRAK TÜRKÜ BİR ELEŞTİRMEN VE DENEMECİ:
ABDULHAKİM MUSTAFA REJİOĞLU (1910-1975)

AN IRAQI TURK, WHO IS CRITIC AND ESSAYIST ABDULHAKİM
MUSTAFA REJİOĞLU (1910-1975)

yağmalanmış, dükkânları yakılmış ve birçoğu feci şekilde katledilmiştir.⁹ Abdulkhakim Rejioğlu da o dönemde Kerkük'te yaşamaktadır ve oğlu Yaşar Rejioğlu o günü şöyle aktarır:

*“O dönemde çocuk olmama rağmen iyi hatırlıyorum: Reşit Kazım adında Kifri’li bir tanıdığımız vardı ve yazardı. Evleri evimizin arkasındaydı ve ailemizin bir kısmı onun evine saklanmaya gitti, kalanlar da evde kaldı. O gün de olaylardan habersiz olarak büyük amcam Cemil ve oğulları (kuzenlerim) Timur ve Oğuz bizde misafirdiler. Timur, lise çağlarında; Oğuz ise da küçüktü (10-12). Kürt teröristlerin aradıkları evlerden biri bizim evdi ve bizi buldular. En çok göze batan ve bilinen **Türk milliyetçilerini** arıyorlardı. Amcamı, babamı, Timur’u ve Oğuz’u alıp götürdüler. Ablam, Oğuz’un henüz küçük olduğunu ve götürmemesi için dil dökse de ablama ‘o da büyüyecek’ şeklinde cevap verip götürdüler. Ben o zamanlar daha küçüktüm ve göze batmadım. O yüzden beni götürmediler. Evimizin karşısında Erbilli bir yarbay oturmaktaydı. Babamlar götürüldükten sonra annem koşarak ondan yardım istedi. Yarbay, hemen üniformasını giyerek evden çıktı. Evlerinden alınan Türkmenler, Kerkük Kışlası’na götürülüp orada idam ediliyordu. Yarbay, kışlaya gidip babamı buldu ve idam edilmekten kurtardı, eve getirdi.”*

Abdulkhakim Rejioğlu’nun kızı Dr. Nilüfer (Rejioğlu) Bayatlı ise katliam dönemi sonrasını şöyle anlatmaktadır:

“Hükümet o dönem konu Türklük ve Türkler olduğu için bu olayın peşine düşmedi. Zaten dönemin başkanı Abdülkerim Kasım da komünist (resim 3) düşünceyi benimseyen bir yönetici idi. Dolayısıyla Kerkük Türkleri kendi adaletini, kendisi aramak zorunda kaldı. Katliamı yapanları tek tek tespit ettiler. Bir gün okula giderken yolda silah sesleri duyduk. Bir de baktık, yoldan geçen birini öldürdüler. Katliamı yapanlardan biri bu imiş. Böylelikle katliama katılanların bazılarını tespit edip tek tek öldürdüler. Bir kısmını da meydanlarda idam ettiler. Herkes seyretti.”

Abdulkhakim Rejioğlu, iki çocuğunun üniversite okuması dolayısı ile emekliye ayrıldıktan sonra Bağdat’a yerleşmiştir. Hayatının her döneminde kopuk durumda olan vatanına (Türkiye) ve Türk milletine faydalı bir birey olmaya çalışmanın şuuru ile

⁹ Altay Bayatlı, “Irak Türkmenleri ve Kerkük-Musul Sorunu”, *Kardaşlık Dergisi*, S. 78 (Nisan-Haziran 2018): 31-34.

1967'de Bağdat Radyo Evi Türkmençe Bölümü'nün başkanlığını, 1973'te Türkmen Edebiyatçılar Birliği başkanlığını ve 1974'te Kardeşlik Ocağı'nın başkan yardımcılığını yapmış, bu dönemlerde Kardeşlik Dergisi'nde en önemli yazılarını yayınlamıştır (1961-1973).¹⁰

Bu süreçte yaşadığı yoğun ve mücadelecî hayat dolayısı ile iki kez beyin kanaması geçirmiş, ilkinin 15 gün hastanede yattıktan sonra atlatmış, ikincisini atlatamamış ve 26 Kasım 1975'te vefat etmiştir.¹¹

Resim 3 - Kerkük Katliamının İstanbul'da Protesto Edilmesi¹²

Rejioğlu ailesinin soyadının da ilginç bir hikâyesi vardır. Reji kelimesi tütün demektir. Fransızca kökenli bir sözcüktür. Osmanlı döneminde Mustafa Reji, Fransızların kurduğu tütün fabrikasında reji müdürlüğü yapmıştır. Bu sayede Kifri bölgesinde herkes onu "Mustafa Reji" ismiyle tanır (Resim 4). Osmanlı Devleti'nin parçalanıp o toprakların Irak Cumhuriyeti olması ve İngilizlerin Kifri'ye gelmesinden sonra Mustafa Reji, İngilizlere hizmet etmeyeceğini söyleyerek reji müdürlüğünden istifa etmiştir. Mustafa Reji aynı zamanda Osmanlı'nın son zamanlarında İttihat ve Terakki'nin o bölgedeki sorumluluğunu da gizlilikle

¹⁰ Hidayet Kemal Bayatlı, *Abdulkahim Rejioğlu'ndan Seçmeler*, (Bağdat: 1986): 1.

¹¹ Yaşar Rejioğlu (oğlu) ile kişisel iletişim, 21.09.2019, 11:00.

¹² Prof. Dr. Hidayet Kemal Bayatlı, *14-17 Temmuz Kerkük Katliamına dair kişisel albümünden*.

IRAK TÜRKÜ BİR ELEŞTİRMEN VE DENEMECİ:
ABDULHAKİM MUSTAFA REJİOĞLU (1910-1975)

AN IRAQI TURK, WHO IS CRITIC AND ESSAYIST ABDULHAKİM
MUSTAFA REJİOĞLU (1910-1975)

yürütmüştür.¹³ Diğer yandan emlak işleriyle de uğraştığı için geçimini daha sonra bu işlerle sağlamıştır. Yine de o zamandan beri hep Mustafa Reji adıyla anılmış, böylece Abdulhakim Rejioğlu da (resim 5) resmîyette bu soyadını almıştır.¹⁴

Resim 4 - Celal Bayar, Adnan Menderes, Lütfi Kırdar ve Mustafa Reji¹⁵

Resim 5 - Abdulhakim Mustafa Rejioğlu¹⁶

Rejioğlu'nun en yakın dostlarından birisi de Iraklı Türkmen yazar, ressam, hattat ve ses sanatçısı olan Sinan Said'dir. Sinan Said

¹³ Yaşar Rejioğlu (oğlu) ile kişisel iletişim, 21.09.2019, 11:00.

¹⁴ Dr. Nilüfer (Rejioğlu) Bayatlı (kızı) ile kişisel iletişim, 29.05.2019, 11:20.

¹⁵ Kasım Sarıkahya, "Türkmen Tiyatro Sanatı ve Halil Ahmet Hasani 1938-30.09.1987", *Kardaşlık Dergisi*, S. 68 (Ekim-Aralık 2015): 44.

¹⁶ Yaşar Rejioğlu (oğlu), Aile Fotoğraf Albümü.

(resim 6), Rejioğlu'nun 1957 yılında bir portresini *Impasto* tekniği kullanarak yağlı boya ile en yakın arkadaşının evinde yapmıştır.¹⁷

Resim 6 - Sinan Said'in Yapmış Olduğu Tablo¹⁸

Sinan Said, Kerkük'te öğretmenlik okulunu bitirmiş ve Rejioğlu'yla birlikte aynı okulda öğretmenlik yapmıştır. Daha sonra Bağdat radyosunda Türkmençe Bölümü açılmış ve orada bölüm başkanlığı yapmıştır.¹⁹ Ardından Bakü'ye gidip orada doktorasını yapmış, orada yine doktora yapmakta olan Azerbaycanlı bir kadınla evlenmiştir. Azerbaycan'da olduğu dönemlerde Nazım Hikmet ile tanışmış ve yakın bir dostluk kurmuştur. Doktorasını bitirip Irak'a döndükten sonra üniversitede Gazetecilik Bölümünde

¹⁷ Tabloda kullanılan boyanın toplanması veya yığılması ile boyanın kalın tabakalar oluşturularak hazırlandığı yağlı boya tekniğidir. Boya fırça veya spatula gibi kalın boyanın işlenmesini sağlayan araçlar ile tuvale sıvanmasıyla meydana gelir. Bu teknik kullanılarak rölyef etkili yüzeyler meydana gelirken aynı zamanda da resimde canlılık hissi uyanmış olur.

¹⁸ Bu eser, Abdülhakim Rejioğlu'nun kızı olan Dr. Nilüfer (Rejioğlu) Bayatlı'nın evinde bulunmaktadır.

¹⁹ Suphi Saatçi, "Abdülhakim Mustafa Rejioğlu", *Altunköprü Edebiyat Kültür Sanat Folklor Dergisi*, S. 11 (Mayıs 2004): 8.

IRAK TÜRKÜ BİR ELEŞTİRMEN VE DENEMECİ:
ABDULHAKİM MUSTAFA REJİOĞLU (1910-1975)

AN IRAQI TURK, WHO IS CRITIC AND ESSAYIST ABDULHAKİM
MUSTAFA REJİOĞLU (1910-1975)

bölüm başkanlığı yapmış. O dönemlerde gazetelerde yazılar yayınlamış ve radyo evinde programlar sunmuştur.²⁰ Azerbaycan'da bulunduğu dönemlerde ülkenin ünlü kadın sanatçılarından biri olan Nermine Memmedova ile birlikte Bakü radyosunda bazı Kerkük Türkülerini seslendirmiştir ve bu türküler hala Azerbaycan radyolarında sevilerek dinlenmektedir.

Rejioğlu'nun edebiyata başlaması ve edebi kültüre olan sevgisi, bağlılığı, babası Mustafa Reji sayesinde olmuştur. Rejioğlu'nun edebi kişiliği ve ruhu babasından kendisine kalan bir mirastır. Mustafa Reji, Osmanlı Devleti memurudur. Çocuklarına Iraklı ya da Arap şair ve yazarlarını değil; Atsız, Ziya Gökalp, Namık Kemal, Orhan Veli, Salah Nevres, İzzettin Abdi Bayatlı, Nesrin Erbil, Esat Naib, Reşid Akif Hürmüzlü, Hicri Dede gibi Türk şair ve yazarlarının eserlerini okutmuştur. Böylece Rejioğlu ve kardeşleri, Osmanlı sonrası Cumhuriyet döneminin de Türk Edebiyatı eserleri ile yetiştirilmişlerdir. Kardeşler arasında babalarının bu mirasını en çok benimseyen ve onun yolundan giden Abdülhakim Rejioğlu olmuştur. Kendisi aynı zamanda müzik ile de çok ilgilidir. Enstrümanlardan keman ve piyano çalmıştır.²¹ Okumayı, yazmayı, öğrenmeyi hep çok sevmiş; bu özelliklerini her daim çocuklarına da aşlamaya çalışmıştır. Onları Türk milliyetçisi ve ahlâklı birer birey olarak yetiştirmeye özen göstermiştir. Kızı Nilüfer Rejioğlu, üniversiteyi Türkiye'de İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünde M. Tayyip Gökbilgin'in öğrencisi olarak okuyup doktorasını yaparken, Kerkük'e her gelişinde babasına çok sayıda Türkiye'den kitap getirmiş, bu sayede Rejioğlu Türkiye Türkçesini güzel bir şekilde öğrenmiştir.²² Bundan dolayı dilinin saflığı ve akıcılığı düzyazılarından kolayca anlaşılmaktadır.

Eski Kerkük evlerinde **divanhane** diye adlandırılan büyük bir salon olurdu. Bu bölüm evin kültür merkezi gibi işlev görür ve cuma günleri ev sahibinin karakterine göre değişik konularda merakları olan entelektüel erkekler toplanır sohbetler ederlerdi. Rejioğlu'nun evinde de cuma akşamları o bölgenin tanınmış ve

²⁰ Yaşar Rejioğlu (oğlu) ile kişisel iletişim, 21.09.2019, 11:00.

²¹ Yaşar Rejioğlu (oğlu) ile kişisel iletişim, 21.09.2019, 11:00.

²² Dr. Nilüfer (Rejioğlu) Bayatlı (kızı) ile kişisel iletişim, 29.05.2019, 11:20.

yetişmiş insanları, memurları, *Usta Celil Saatçi*²³ gibi aydınları ve ileri gelenleri divanhane de toplanır; çay kahve eşliğinde o dönemin siyasetini, edebiyatını, güncel durumlarını tartışırlardı. Buralarda daha çok Osmanlı Türkçesi konuşulurdu. Divanhane, hatırı sayılır, tanınmış her insanın evinde bulunur ve her seferinde birinin evinde toplanılır idi.²⁴ Abdülhakim Rejioğlu'nun babası Mustafa Reji, Kifri'de en çok bilinen ve saygı gören insanlardan biri idi. Divanhanelerde yapılan bu toplantılarda imece usulü yardımlaşmalar da yapılmıştır. Örneğin tanıdıklar arasında hastalık gibi bir sebepten bir miktar maddiyata ihtiyacı olup durumu yetersiz olan birine, gruptaki herkes elinden geldikçe yardım eder, böylece ihtiyaç sahibinin ihtiyacı giderilirdi.²⁵

Abdülhakim Rejioğlu (resim 7), milli şuuru yüksek, cumhuriyet taraftarı ve Mustafa Kemal Atatürk ve onun yanı sıra İsmet İnönü hayranıdır. Nitekim çocuklarını Türkçü fikirler ışığında ve Atatürk sevgisi ile büyütülmüştür. Dönem rejiminin çok baskıcı ve yasaklayıcı olmasına rağmen evinde Kerkük'ün ileri gelen birçok insanının evinde olduğu gibi her daim Atatürk portresini asılı bulundurmıştır. Nasrettin Hoca'nın hikâyelerini çok sevdiği ve başucunda Nasrettin Hoca'nın eşeğine ters bindiği bir fotoğrafını bulundurduğu da aktarılan bilgiler arasındadır.²⁶

Resim 7 - Abdülhakim Mustafa Rejioğlu²⁷

²³ Prof. Dr. Suphi Saatçi'nin babası.

²⁴ Günümüzde bu gelenek Türkmenlerin yaşadığı bölgelerde halen varlığını korumakta fakat oldukça azalmış durumdadır. Hatta ihtiyaç sahibi olduğu halde durumunu ifşa edemeyen dul hanımlara toplanan paralar bir zarf içinde bahçe duvarından atılır böylece kimin verdiğini alan kişi asla bilemezdi.

²⁵ Yaşar Rejioğlu (oğlu) ile kişisel iletişim, 21.09.2019, 11:00.

²⁶ Dr. Nilüfer (Rejioğlu) Bayatlı (kızı) ile kişisel iletişim, 29.05.2019, 11:20.

²⁷ Yaşar Rejioğlu (oğlu), Aile Fotoğraf Albümü.

IRAK TÜRKÜ BİR ELEŞTİRMEN VE DENEMECİ:
ABDULHAKİM MUSTAFA REJİOĞLU (1910-1975)

AN IRAQI TURK, WHO IS CRITIC AND ESSAYIST ABDULHAKİM
MUSTAFA REJİOĞLU (1910-1975)

Rejioğlu, şiir anlayışında yenilikçidir. Türkmen şairlerden Mehmet Sadık gibi eski anlayışı savunan şairleri eleştirmiştir. Yeni anlayış çerçevesinde ortaya çıkan ve gelişen serbest şiiri ve bu türde eser veren şairleri desteklemiştir. Kendisi şiir yazmadığı halde, bu türün "**Türkmeneli**"²⁸ coğrafyasında gelişmesi konusunda büyük katkıları olmuştur. Salah Nevres, İzzettin Abdi Bayatlı, Nesrin ERBİL gibi Türkmen şairler, Irak Türkmen Edebiyatında serbest şiirin öncülerindendir.²⁹

Kardaşlık Dergisi, Irak Türkmen Edebiyatının temellerini atan, ilk örneklerini veren birçok yazarı ve yazıyı bir araya toplaması bakımından Irak Türkmen Edebiyatının bel kemiği sayılır. Dergi, 7 Mayıs 1960 tarihinde kurulan **Türkmen Kardaşlık Ocağı** tarafından 15 Mayıs 1961 tarihinde çıkarılmaya başlanmıştır. Çıkarıldığı ilk zamanlardan beri dergide dönem dönem maddi sıkıntılar, kadrolu çalışan eksikliği, içerik yetersizliği, yerel yönetimin uyguladığı çeşitli sansürler veya yer yer üstü kapalı yer yer apaçık bir şekilde uyguladığı baskılar gibi zorluklar yaşansa da dergi, her daim ayakta durabilmiş ve zaman zaman yayın hayatında birçok kesintiye uğramasına rağmen varlığını günümüze kadar sürdürebilmiştir. Rejioğlu, yazılarının büyük bir kısmını ve en önemlilerini 1961-1973 yılları arasında Kardaşlık dergisinde yayımlamıştır. Damadı Prof. Dr. Hidayet Kemal BAYATLI, Rejioğlu'nun yazılarının büyük bir kısmını Türkmen Kardaşlık Ocağı Yayınları aracılığıyla 1985 yılında "*Abdulkhakim REJİOĞLU'ndan Seçmeler*" adıyla yayınladığı eserinde toplamıştır. Rejioğlu'nun elimizde eleştiri ve deneme türünde yazdığı toplam 38 yazısı bulunmaktadır.

Abdulkhakim Rejioğlu'nun yazılarının konuları hep toplumsaldır. Türkmenlerin folklorunu, geleneğini, güncel toplumsal meseleleri, memleketin ihtiyaçlarını ele alır; gençlere yararlı nasihatlerde bulunarak çevresindekileri aydınlatır, bazı

²⁸ Bu terim Balkanlarda yaşayan Türklerin "Rumeli" tabiri gibi Irak toprakları içerisinde Türk nüfusunun yoğun olarak yaşadığı bölgeye verilen addır. Irak Türkleri tarafından kullanılmaktadır.

²⁹ Yaşar REJİOĞLU (oğlu) ile kişisel iletişim, 21.09.2019, 11:00.

edebi meseleleri tartırır.³⁰ Rejiođlu, vatanına ve toprađına dűşkün, millî Őuru yűksek bir yazardır. Birçok yazısında bunun őrneklerini gőrebiliriz. őrneđin “*Yurt őrlemi*” adlı yazısında dođup bűyűdűđű Kifri topraklarına duyduđu őrlemi tasvir eder.³¹ Kifri’ye dair anularını canlı ve taze bir dille anlatır. Bőlgenin cođrafî gűzelliđi, tarihî zenginliđi ve gűzel insanlarından, bu őrzelliklerin insan ruhuna ve duygularına Őifa gibi gelmesinden bahseder. Eskiden Kifri’deki divanhane, ayhane gibi halka açık yerlerdeki yaŐantılar, őrđ adetler ve kűltűrel ritűelleri (eski dűđűnler, sűnnet Őenlikleri, acılı merasimler, yađmur duaları) anlatır. Yine eski zaman insanların ne kadar kűltűrlű, ahlaklı ve millî Őuur sahibi olduđuna deđinir. Yazılarında hikűyecilere yer verir ve onları iki kısıma ayırır: Őık hikűyeleri (Leyla-Mecnun, Ferhat-Őirin, Kerem-Aslı, Tahir-Zűhre vs.) ve kahramanlık hikűyeleri (Seyit Battal Gazi, Kőrođlu, Őah İsmail, Baybars Sultan vs.).

Batının ilmi yenilik ve geliŐmelerinden faydalanma yőnűnde yobaz zihniyetlerin yanlıŐ dini kalıplarla bu kapıya kilit vurmasından ve bu yűzden İslam leminin gerilemesinden yakınır. İslam’ın aslında ilim aramayı emrettiğine vurgu yapar.

“*BaŐımın Tacı Kerkűk*” adlı yazısında ise Kerkűk’e olan sevgisini ve őrlemini anlatırken **İstikll MarŐı’ndan alıntılara yer vermesinin** yanı sıra *Fuzűl, Ahmet HŐim, Celal Sahir Erozan* gibi yazarlardan alıntılara da yer verir.

“*Bir Beldenin Hikűyesi-Kifri*” adlı yazısında da Kifri’nin oluŐum, yerleŐim hikűyesi, tarihî yapıları, bőlge halkının geçmiŐten gűnűműze kadar yaŐayıŐı, inançları hakkında bilgiler verir. Aynı zamanda orada eski yaŐantıyı bulamayıŐı, geçmiŐe duyduđu őrlem, eski mutlu yaŐantının yerini ıŐrap dolu bir yaŐamın almıŐ olduđunu belirtir.

Rejioğlu, sahip olduğu bilgileri insanlara, őrzellikle gençlere aktarmayı, bu bağlamda onlara her yőnden doğru yolu gőstermeyi

³⁰ Hidayet Kemal Bayatlı, *Abdulkakim Rejioğlu’ndan Seçmeler “Esat Naib’in 1985’te Kıtaba Yazdığı őrnsöz”*, (Bağdat 1986): 6.

³¹ Suphi Saatçi, “Abdulkakim Mustafa Rejiođlu”, *Altunkőpriű Edebiyat Kűltűr Sanat Folklor Dergisi*, S. 11 (Mayıs 2004): 8.

IRAK TÜRKÜ BİR ELEŞTİRMEN VE DENEMECİ:
ABDULHAKİM MUSTAFA REJİOĞLU (1910-1975)

AN IRAQI TURK, WHO IS CRITIC AND ESSAYIST ABDULHAKIM
MUSTAFA REJIOGLU (1910-1975)

ve bu şekilde eğitmeyi her daim kendine bir görev bilmiştir. Bu sayede çevresindeki insanlar ve okurları için adeta bir okul hâline gelmiştir. Örneğin “*Gençlik ve Edebiyat*” adlı yazısında eski-yeni edebiyat tartışması çerçevesinde yeni anlayışı desteklediğini belirtir. Türk Edebiyatının Batıya yönelmesinden sonra eski edebiyat üzerindeki ısrarlara sert bir eleştiri getirirken Ziya Paşa’nın görüşlerinden örnekler de verir. Türkçe’nin zengin ve üstün bir dil olduğunu gerek Doğulu, gerek Batılı yazarlardan verdiği örneklerle kanıtlamaya çalışır. “*Gençliğimizle Bir Hasbihal*” adlı yazısında ise Türkmen gençlerine övgüler yağdırmasının yanı sıra gençlere hayata dair önemli tavsiyelerde bulunur.

Irak Türkmenlerinin dili ve edebiyatı da Rejioğlu için her daim üzerinde durulması ve sorunlarının çözülmesi gereken önemli bir konu olmuştur. Bir milletin varlığının, ancak diline ve edebiyatına verdiği önemle süregeleceğinin; dilini ve benliğini kaybetmiş bir topluluğun tarihe gömülmeye mecbur olacağı bilincinde olmuş ve yazılarında buna geniş biçimde yer vermiştir. “*İmlâmızın Acıklı Durumu*” adlı yazısında Irak Türkmenlerinin yazı dilleriyle ilgili birçok soruna değinir. Yazısına dilin öneminden ve geçmişten bugüne gelişinden bahsederek başladıktan sonra Osmanlıcanın karma durumunun imlaya olumsuz yönde yansımalarına değinir. Bu durumda bir imla birliğine varılamaz. Yazar, bu durumun sebebi olarak konuşulduğu gibi yazılmasını ve atalardan miras kalan düzensiz, yanlışlarla dolu imlâyı kullanmada diretilmesini görür. Ona göre yazım, “**genel kültür olarak kabul edilen Türkçe’ye göre**” olmalıdır ve genel kültür dilinden kastı, bölge ağızlarının üstünde, yerleşmiş bir konuşma dilidir: **Arapların farklı şiveleri olmasına rağmen yazı dillerinin tek tip olması gibi.** Irak Türkmenlerinin genel kültür Türkçesinden ayrılan yanının Arap harflerinin kullanımı olduğunu ve buna bir çözüm bulunması gerektiğini belirterek yazı dilinin düzeltilmesiyle ilgili birkaç maddelik önerge verir. Rejioğlu, yazısının devamında Göktürk, Uygur yazıları ve Sümerler hakkında bilgiler vererek devam eder. Türkmenlerin yazım şekli ve düzeni hakkında ayrıntılı bilgilere yer vererek de yazısına son verir.

“*Şiir Toplumun Olmalı*” başlıklı yazısında gerçek edebiyatın iki büyük kaynağı olduğunu belirtir: Toplumun kendisi ve toplumun öz dili. Yazıda Irak Türkleri arasında yaygın bir şekilde yazılan, okunulan ve sevilen, çoğunlukla uyak ve kafiyelere dayalı olarak yazılan dörtlülere, “**hoyratlara**” değinir. Yine eski edebiyat anlayışına eleştiriler yağdırır.

“*Bizde Hikâyecilik Sanatı*” adlı yazısında ise Irak Türklerinin hikâye geleneğini tartışır. Hikâye sanatının temellerini anlatarak başladığı yazıda bu sanatın Irak Türkmen Edebiyatında yeterince gelişmemesini maddeler hâlinde verir. Irak Türkmen hikâyeciliğinin Kardaşlık dergisi ile başladığını, Irak Türkmenlerinin ana dili olan Türkçede hikâye yazamamalarının sebebi olarak Kardaşlık’tan önce Türkçe bir dergisinin var olmamasını ve hikâyelerin kitap hâlinde basılmamasını belirtir. Hikâye yazmayı geliştirmek için önerilerde bulunmasının yanı sıra doğru ve gerçek hikâye ve hikâyecinin özelliklerine de değinir.

Rejioğlu, yazılarından birinde “**Sürrealizm**” başlığı altında sürrealizm akımını inceler. Ortaya çıkışını, nasıl yayıldığını ve çektiği tepkileri anlattıktan sonra akıma karşı olumlu bir tavır içinde olduğunu belirtir. Peyami Safa’nın sürrealizm hakkındaki düşüncelerine de değindikten sonra akımın şiir, resim ve müzikte nasıl işlediğini, kullanıldığını anlatır.

Rejioğlu, yazılarının bir kısmını Kerkük ve Anadolu’nun bazı şairleri hakkında yazar. Bu yazılarda şairlerin biyografik bilgilerine yer vermesinin yanı sıra eserlerinden örnekler alıntılarak haklarındaki yorumlarını yazıya döker. Hicrî Dede, Hıdır Lütfi, Yunus Emre, Şeyh Galip, Tevfik Fikret, Ahmet Haşım gibi isimler ele aldığı yazarlardan bazılarıdır.

SONUÇ

Irak Türklerinin deneme ve eleştiri türünde önemli bir değer taşıyan ilk örneklerini veren Abdulhakim Mustafa Rejioğlu, edebi bir kişiliğe sahip olmasının yanı sıra, aynı zamanda çok önemli bir dava adamıdır. Sahip olduğu tüm bilgisini, kültürünü, olanaklarını ve varlığını Türk milletine adanmış; edebiyatı da bu uğurda verdiği mücadele kapsamında bir köprü olarak görmüştür.

IRAK TÜRKÜ BİR ELEŞTİRMEN VE DENEMECİ:
ABDULHAKİM MUSTAFA REJİOĞLU (1910-1975)

AN IRAQI TURK, WHO IS CRITIC AND ESSAYIST ABDULHAKİM
MUSTAFA REJİOĞLU (1910-1975)

Rejioğlu, düzyazıda bir usta olmasının yanı sıra, şiir alanında da 1960'lı yıllarda kendisi bir şair olmamasına rağmen bu konudaki eleştirileri ile serbest şiir anlayışının Irak Türkmen Edebiyatında yer etmesine ve gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. Birçoğunu Kardeşlik dergisinde yayımladığı yazılarında ise daima toplumu eğitime, bilgilendirme ve toplumun sorunlarını çözme amacı gütmüştür. Güncel ve faydalı birçok konuya ışık tutmuş, özellikle gençlerin erken yaşlarda ellerinden tutulması ve onlara bir yol gösterilmesi taraftarı olmuştur. Edebi, sosyal ve kültürel bir nitelik taşıyan yazıları; Türk milletine, vatanına ve toprağına olan aşkıyla dolup taşar. Çözülmeyi bekleyen güncel sorunlara ise sahip olduğu milli şuur çerçevesinde yaklaşır ve çözüm önerileri sunar.

Tarihi boyunca birçok baskı, kısıtlama ve zorlamalar arasında varlığını, kültürünü ve edebiyatını sürdürmeye çalışan Irak Türkleri, Rejioğlu gibi nice isimleri bünyesinde barındırmakta ve her birine ışık tutularak ruhlarının şad edilmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Bayatlı, Altay. "Irak Türkmenleri ve Kerkük-Musul Sorunu". *Kardeşlik Dergisi*. S. 78 (Nisan-Haziran 2018): 31-34.
- Bayatlı, Hidayet Kemal. *Abdulkhakim Rejioğlu'ndan Seçmeler "Esat Naib'in 1985'te Kitaba Yazdığı Önsöz"*. Bağdat: 1986.
- Bayatlı, Hidayet Kemal. *Abdulkhakim Rejioğlu'ndan Seçmeler*. Bağdat: 1986.
- Osmanlı Devleti Asyası. *Doğu, Yakındoğu Güneybatı Asya'ya ait paftalar, Kifri-Salahiye*. 8 Ekim 1915, Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi. HRT. h-00445-00007.
- Saatçi, Suphi. "Abdulkhakim Mustafa Rejioğlu". *Altunköprü Edebiyat Kültür Sanat Folklor Dergisi*. S. 11 (Mayıs 2004): 8-9.
- Saatçi, Suphi. "Abdulkhakim Mustafa REJİOĞLU". Erişim 01 Mart 2020. [http://docs.neu.edu.tr/library/nadir_eserler_el_yazmalar/IRAKdosyas%C4%B1/Irak%20\(Kerk%C3%BCk\)%20T%C3%BCrk%20Edebiyat%C4%B1%20\(6.Cilt\)_suphi_saatci/I](http://docs.neu.edu.tr/library/nadir_eserler_el_yazmalar/IRAKdosyas%C4%B1/Irak%20(Kerk%C3%BCk)%20T%C3%BCrk%20Edebiyat%C4%B1%20(6.Cilt)_suphi_saatci/I)

rak%20(Kerk%C3%BCK)%20Yaz%C4%B1%C4%B1%20T%C3%BCrk%20Edebiyat%C4%B1/Abdulkakimmustafarejioqlu.pdf.

Sarıkahya, Kasım. "Türkmen Tiyatro Sanatı ve Halil Ahmet Hasani 1938-30.09.1987". *Kardaşlık Dergisi*. S. 68 (Ekim-Aralık 2015): 44.

TEŞEKKÜR: Bu çalışmaya desteklerinden dolayı Dr. Nilüfer Bayatlı ve Yaşar Rejioğlu'na teşekkür ederim.

ETİK: Makale, etik kurallara uygun bir şekilde hazırlanmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Araştırma için herhangi bir finansal destek alınmamış olup, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını da beyan ederim.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.